

prepositionen *a*, utan *i*. — Osäkert är givetvis också mitt tidigare förslag att läsa **olf : ek** och tolka detta som *Ulf^r hiogg* 'Ulv högg'. Möjligen slutar inskriften helt enkelt med **fasta : olf :**, en otymplig skrivning av namnet Fastulv.

60. Ängby, Bromma församling, Stockholm.

Pl. 39.

Litteratur: L 372, D 2: 28. R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), n:r 64 (s. 15); G. Stephens, ONRM 2, s. 631; UFT h. 2 (1872), s. 16, 79, h. 5 (1876), s. 103; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10), s. 41 f.; E. Brate, Svenska runristare, s. 123, Anteckningar (ATA); H. Rydh och B. Schnittger, Där fädrens kummel stå 1 (2 uppl., 1928), s. 27; E. Wessén, Runstenarna i Bromma, s. 33 f.; Stockholmstraktens natur- och kulturminnen (1935), fornminnesregistret n:r 186.

Äldre avbildningar: Teckning från 1700-talets mitt, inlämnad till C. R. Berch av Herr Hermelin (i J. G. Liljegrens Fullständig Bautil, ATA); O. Wallgren 1848, litografi (ATA); Dybeck (D 8v:o n:r 64, D 2: 28); Brate 1902 (ATA); Wessén 1931 a. a.

Runstenen står i Ängby villastad, på en tomt i kvarteret Runstenen, som har lämnats öppen och obebyggd, mellan Runstensvägen 10 och 12, omkring 50 m. från vägen Bromma villastad—S. Ängby och omkr. 275 m. N om St. Ängby gård. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Stockholm» och på kartan över »Stockholmstraktens natur- och kulturminnen».

Ängby-stenen är känd först genom en teckning från 1700-talets mitt, inlämnad av Herr Hermelin till C. R. Berch, som var sekreterare i Antikvitetsarkivet från 1750. Däremot saknas den i *Bautil* och har varit okänd för 1600-talets fornforskare. — Dybeck, som ansåg, att den hörde »till de vackraste minnesmärken i hufvudstadens grannskap», fann den »på en stenig jordförhöjning i Ängby norra gärde, vid vägen mellan gården och Stockholm». Brate antecknar (1902), att »runstenen står rest invid västra sidan af vägen till Stora Ängby från Räckstad med runsidan vänd från vägen; runstenen står på en stenbacke i gärdet N om St. Ängby gård». Den står kvar på samma plats, om också omgivningarna nu ha blivit mycket förändrade. Vägen närmast NV om stenen (Beckombergavägen) är den gamla utfartsvägen från Ängby gård till landsvägen Stockholm—Tyska botten—Drottningholm, och denna är i huvudsak bevarad i vägen Bromma villastad—Södra Ängby.

Gnejs, särskilt nedre delen mycket strimmig. Höjd 2,30 m., bredd nedtill 1,20 m. Ett mycket vackert stenblock, ristat på två sidor, den mot S vända framsidan och den h. smalsidan. Denna senare innehåller dock endast ornamentik. Framsidans ristning är nedtill svårt skadad genom avflagring och vittring. Slutet av inskriften är därigenom förstört. Även i övrigt är inskriften delvis svårläst.

Inskrift:

kirrpu prir utr × lrt + rnesn × stnea + iftr + bira fnpur + rkrkripnr × hna × ohr × irfrkr urpa × h ... - ... þ
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

I bruket av runorna har inskriften ett par egenheter: den använder **r**-runan som tecken för *i*, *e*, den förväxlar **a** och **n** (utom en gång, i ordet **urpa**) och den har en gång **h** i stället för **a**. Om man i stället insätter de riktiga tecknen, blir inskriftens lydelse följande:

kiripu piir utr × lit + raesa × staen + iftir + birn fapur ikikripar × han × oar × irfiki uipa × h ... - ... þ
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

... Uddr let ræisa stæin æftir Biorn, faður Ingiriðar. Han var ærfingi Viða ...

»... Udd lät resa stenen efter Björn, Ingrid's fader. Han var Vides arvinge ...»

Till läsningen: Alla runorna i 1—13 **kirrpu prirutr** äro fullt säkra. 19 **e** är sannolikt, 24 **e** fullt säkert stunget. 22 är binderuna av **s** och **t**. 43 **k** är tydligt; icke **f**. 61—64 **urpa** äro grunda men torde kunna anses fullt säkra. Detsamma gäller om 65 **h**, men därpå följer en av-

flagring, som fullständigt förstört de närmaste runorna. I den uppåtgående slingan synas nedanför bandknuten spår av tvenne huvudstavar. Ovanför drakhuvudet finnes ett tydligt **p**; detta synes ha varit inskriftens sista runa, då ytan ovanför är väl bevarad men saknar spår av runor.

Hermelin:

ritr lrt raisa stain iftir birn faþur × akṛkriþhr × hhh × ohr ufrka iþpa ×

Dybeck:

kirrtu þrirutr × lrt × rnesn × stnea + iftrr × birn × fnþur × Rṛkriþnr × hna × onr × irfrkr × urþa × ... riþ

Brate:

1—13 **kirþupþrirutr**; 19 **e**; 34 **n**; 36 **a**; 55 **i**, möjligen **n**; 61—67 **urþa + h ... þup**

Till sin huvuddel är inskriften tydligen en vanlig minnesinskrift. Framför *let ræisa* har givetvis stått ett namn. Dybeck och Stephens föra till detta hela runföljden 7—13 **þrirutr**, men Brate anmärker med rätta, att ett sådant namn icke finnes, att 7—10 **þrir** måste vara pron. *þæir* 'de' och att namnet sålunda endast kan ha varit 11—13 **utr**, vilket återger det vanliga mansnamnet *Uddr*. Därmed tager inskriften sin början. Det föregående i den högra slingan hör i själva verket till inskriftens slut. 31—34 **bira** avser givetvis namnet *Biorn*, ehuru ett **a** eller ett **u** har blivit uteglömt. 43 **k** är måhända fel för **f**; eller ock ha de följande båda runorna blivit omkastade. 40—48 **Rṛkriþnr** återger i varje fall gen. av ett kvinnonamn: *Ingi(f)riðar* eller *Ingigærðar*. — Mansnamnet *Viði* är känt även från en annan uppländsk inskrift: L 201 Bolsta, Vaxala sn. Det är tydligen ett kortnamn till sådana tvåledade namn som *Viðbiorn*, *-ulfr* m. fl.

Det förefaller sannolikt, att inskriften jämväl har haft ett visst praktiskt syfte: den har haft avseende på en arvsfråga, liksom fallet är med åtskilliga andra runristningar (se t. ex. U 29, 72, 73). Den man, som låter resa stenen, Udd, har väl varit gift med Ingrid. Då han ensam reser stenen, tyder detta på att Ingrid har varit Björns enda barn. Om denne Björn säges nu, att han var arvinge till Vide. Troligen har Udd genom en ovanlig arvsföljd kommit i besittning av gården. Inskriften, som vill kungöra hans rätt, är tydligen avsedd för samtiden och den närmaste eftervärlden, då man ännu kände de här omtalade fyra personerna och deras släktskapsförhållanden.

Vad slutet har innehållit, kunna vi icke veta, då ingen teckning finnes från en tid, då stenen ännu var oskadad. Möjligen ytterligare en upplysning om arvet: *hann atti by allan* e. dyl. Möjligen också den vanliga önskeformeln *hialpi Guð*. Brate förmodar, att här har stått ordet **harmtup** 'död som väcker sorg', vilket han kombinerar med de otolkade runföljderna i inskriftens början 1—10 **kirþu þrir** och tolkar: *harmdauð kærðu þæir* 'hans sorgliga död klagade de' (Udd och Ingrid). Man skulle dock i så fall ha väntat ett pronomen *þau* (neutr.), icke *þæir* (mask.).

Inskriften på Ängby-stenen tillhör en relativt sen tid. Härpå tyder bruket av **r** i stället för **R** i **Rṛkriþnr**, **ohr**, **iftrr** och av **R** för *i*, *e*. Men framför allt hänvisar ornamentiken avgjort till sen tid. Det är visserligen de traditionella motiven, som gå igen. Men drakkropparna, som fylla stenens yta, behandlas som rena bandornament; ibland upplösas de utan huvud och stjärt, utan dessa organiska delar, som aldrig saknas i de gamla runmästarnas mönster. Det är typiskt degenererad drakornamentik. Icke minst de långsträckta bandslingorna på högra smalsidan erinra starkt om ornamentiken på gravhällar och stenkistor från 1100-talet.

Samma egenheter i runornas bruk: **n** för **a** och **a** för **n**, **R** för **i** förekomma i ristningen U 124 Stenbrottet. Brate förmodar därför, att de ha utförts av samme ristare. Detta blir dock ganska ovisst, då ornamentiken på de båda ristningarna är så olikartad.

Om bruket av **R**-runan som tecken för vokal se L. Wimmer, *Die Runenschrift* (1887), s. 244 f., *DRm* 1, s. LXII; M. Olsen, J. Brøndum-Nielsen och O. von Friesen i *Runorna* (1933), s. 84, 141, 150; *Östergötlands runinskrifter*, s. XXIX; *Södermanlands runinskrifter*, s. LXX.

Sollentuna härad.

Socknar: Spånga, Järfälla, Sollentuna, Ed. Före 1916 hörde till häradet även Bromma, numera inkorporerat i Stockholms stad. Om runinskrifter i Bromma se U 55—60.

Från Sollentuna härad äro kända sammanlagt 59 runristningar. Av dessa äro emellertid åtskilliga endast mindre fragment: U 63, 65—68, 71, 76, 83, 87, 95, 105, 109—111, 113, 115.

Ett flertal av de 59 ristningarna äro numera helt förkomna och endast kända genom äldre uppgifter: U 65, 70, 71, 82, 87, 93, 97, 98, 105, 109, 111, 113, 115, tillsammans 13. Det återstår alltså för närvarande 46 runristningar. Av dessa äro emellertid flera kända i fullständigare skick genom äldre uppteckningar, i det att numera endast fragment finnas i behåll. Så är framför allt fallet med följande 4: U 63, 78, 96, 110. Av två finnes ingen avbildning (U 83 och 93), och av den ena av dessa (U 83) har icke ens inskriften blivit upptecknad.

För Bureus och hans medhjälpare voro kända 21 inskrifter från Sollentuna härad: U 62, 77—79, 86, 96—100, 102, 104, 105, 108, 109, 112—114, 116—118. I *Ransakningarna* omtalas ytterligare 10: U 69, 70, 73, 74, 80, 88, 89, 90(?), 91, 92, och tre blevo bekanta under Hadorphs resa: U 63, 64, 82. Alla dessa finnas avbildade i *Bautil*, utom U 97, 105, 109, 113, vilka redan i slutet av 1600-talet synas ha varit förkomna, och U 104, som blivit utförd till England.

Under 1700-talet tillkommo endast ett par: U 83 och 93, som ingå i Celsius' samlingar, och i början av 1800-talet en: U 75. I Liljegrens *Runurkunder* finnas alla de nu nämnda inskrifterna upptagna (L 369, 370, 373—401, 1679, 2011), med undantag av U 83, 93, 105 och 113.

Genom R. Dybecks resor och publikationer blevo 9 nya inskrifter kända: U 84, 85, 87, 94, 101, 107, 111, 115, 119. Under slutet av 1800-talet ha kommit till 4: U 61, 71, 72, 103, och under 1900-talet 9, nästan allesammans mindre fragment: U 65—68, 76, 81, 95, 106, 110.

Av Bureus' rika material särskilt från Eds och Sollentuna socknar har han fått det mesta genom Aschaneus, som var kyrkoherde i grannsocknen Fresta och hade mödernesläkt i Hammarby.

I *Ransakningarna* finnas märkligt nog inga förteckningar på fornminnen i Sollentuna härad förrän 1682. Detta år hade emellertid länsmannen Bertold Dalholm stämt prästerskap och allmoge från Bromma, Spånga och Järfälla till möte i Järfälla den 9 maj, och från Ed och Sollentuna i Rotebro följande dag; hans protokoll från dessa förrättningar äro bevarade och äro synnerligen rikhaltiga. Omedelbart därefter, redan den 14 maj, anträdde Hadorph sin resa genom Sollentuna m. fl. häradar i sällskap med tecknaren J. Leitz. Hadorphs anteckningsbok från resan finnes bevarad (i tredje bandet av Peringskiölds *Monumenta*). I ett brev till M. G. de la Gardie den 1 dec. 1682 (Riksarkivet) omtalar Hadorph sin resa på följande sätt:

»... Monumenta Runica har iagh gerna welat i min tijdh fullborda och tryckia låta, men som iagh icke får bruka formsnidaren, har iagh skrifwit så till Hr Snolski på Tyskland och Hr Gyllenstolpe på Hålland att få en annan. Och om iagh en sådan får, will iagh strax låta publicera tomum primum, innehållandes Runas Uplandicas, som allena göra en tämmelig stor foliant, sedan i den andra Sudermannicas, Wesmannicas, Helsingicas och Nericienses, vthi den tridie Ostrogothicas, Westrogothicas, Smalandicas, så många iagh hafwer hint afrijta låta. I åhr har iagh allena fått Soltuna häradz, Dandery Skiepzlagz, Håbo och Seminghundratz Runor

ferdige: och kunnat än mehra fått, om Rijtaren hade så welat, ibland hwilka desse iagh har många märkelige Saker fått, som ibland andre den Steen som Olaus Magnus allegerar i Täby Sochn, om Sonen som dödde i Longobarda Lande, Item det Stenhuset som Jarlbaker hin rijke har bodt vppå, som ägde alt Täby, Waltuna och flera stora egendommar, som hans Stenar, stora långa Stenbroar, och flera Monumenter uthwijsa, och ära i desse härader märkelige stora Runeberg, som iagh alt har afrija låtit, och will medh sina förtydningar framdels vpwijisa. I Soltuna härad fins en standz ett votum efter Skrifften: *Allråda Tor Gvdh hielpe Siäl hans*, hwar af synes medh många flere ställen, att dhe hafwa trodt Siälenes odödeligheet, och som dhe trodde Tor wara rådande i himmelen, och honom tillmätte alt ofwan Regemente, der af Tordöön har sitt namn, så hafwa dhe åkallat honom för Siälenes tillkommande goda. Vthi Edz Sochn fins på en stoor orörlig Steen, Runor på 2 sijdor, och ligger vppe i höga skogen den Ascanius och Reselius fordom observerat hafwa, och medh åtskillige skiäl willia bewijisa, att det är Konung Ragvalds Monument.» I fortsättningen av brevet talas om fornminnen i Erlinghundra och Håbo härader.¹

Flertalet träsnitt i *Bautil* (och Peringskiölds *Monumenta*) äro signerade av Hadorph och Leitz. Dessa inskrifter ha tydligen blivit undersökta och avbildade under resan 1682. Till Älvsunda i Eds sn kom emellertid icke Hadorph denna gång, tydligen emedan inga runstenar därifrån finnas omtalade i Dalhollms ransakningar. En av stenarna där har blivit tecknad av Peringskiöld (U 116), de båda andra av P. Helgonius (U 117, 118).

Flera av runstenarna ha blivit flyttade från sina ursprungliga platser. Två befinna sig utanför häradet: en har blivit flyttad till Skansen, Stockholm (U 72), en till Oxford, England (U 104). Ett fragment förvaras i Statens Historiska Museum (U 76).

Inom Sollentuna härad finnas många ristningar på berghällar eller stenblock: U 80, 81, 86, 90, 99, 101, 102, 112, 114. Flera av dem höra till de konstnärligt vackraste och med avseende på inskrifternas innehåll intressantaste inom området.

61. Spånga kyrka.

Pl. 40.

Litteratur: Spånga kyrkoinventarium 1829; UFT h. 2 (1872), s. 70; E. Brate, Anteckningar (ATA); Skrivelser från fil. kand. B. Bergman till Riksantikvarien ^{24/9} 1924 och ^{12/11} 1925 (ATA); B. Bergman i Fornvännen 1926, s. 200; Järvafältets fornlämningar (1929), s. 66; Stockholmstraktens natur- och kulturminnen (1935), fornminnesregistret n:r 19.

Äldre avbildningar: H. Kempff, teckning (ATA); träsnitt i UFT h. 2, s. 70 (troligen efter teckning av H. Kempff); Brate 1907 (ATA); B. Bergman 1924 a. a.

Runstenen påträffades år 1871 av docenten, sedermera lektorn i Gävle Hj. Kempff. Den låg i grunden till sakristians östra vägg, vid nordöstra hörnet, delvis täckt av jord och med en del av ristningen överbäddad. Den togs fram ur kyrkmuren år 1925 och restes på kyrkogården 13 m. SSÖ om kyrkan. Den var, på grund av väggens tryck, bräckt i två delar, som hopsattes med mässingsdubbar och stenkitt.

I kyrkoinventariet 1829 finnes följande anteckning: »I östra hörnet af Sacristimuren är ned emot grunden inlaggd en Runsten med påskriften ut åt kyrkogården; men öfverräddad tillika med den öfriga muren». Runstenens tillvaro och plats har alltså vid denna tid varit känd. Men så vitt man vet, har den ej blivit undersökt och läst förrän 1871 av Kempff.

¹ Resan har icke varit utan besvärligheter. Hadorph klagar över länsmännens och fjärdingsmännens bristande hjälpsamhet, särskilt med att låta uppresas kullfallna runstenar, senare också över ritarens ovillighet (H. Schück, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* 2, s. 405, 406).